

Aldona Molesztak

6. Podmiotowość jako zadanie wychowawcze

A. Zadania wychowawcze w literaturze psycho-pedagogicznej

W literaturze psychologiczno-pedagogicznej można spotkać bardzo różne ujęcia zadań wychowawczych. Dotychczas pedagodzy, którzy zajmowali się tą problematyką, nie określili jeszcze pojęcia zadań wychowawczych. Wyjaśnienia tego terminu należy szukać w psychologii. Z psychologicznego punktu widzenia **zadanie** jest to cel, do osiągnięcia którego dążymy, uwarunkowany określonymi potrzebami jednostkowymi i społecznymi, który sama jednostka sobie stawia lub stawia jej ktoś inny (T. Tomaszewski, 1978, s.504-505). Z powyższego wynika, że o zadaniu mówimy wówczas, gdy człowiek dostrzegł rozbieżność między stanem założonym a stanem rzeczywistym, wytworzył wyobrażenie warunków, które usuną niezgodność oraz ustalił program działania. Zadanie powstaje także w przypadku, gdy człowiek zaakceptował cel i program czynności podanych mu przez innych. Realizacja zadań ma zmieniać istniejący stan rzeczy, sytuację jednostki, ją samą lub środowisko, w którym działa. **Zadania** wyznaczone przez rolę, jaką pełni człowiek, są uznawane jako stymulator jego **działania**. Decydują one o tym, że oparta na posiadanej wiedzy jego aktywność ma ukierunkowany i zorganizowany przebieg i w konsekwencji prowadzi do osiągnięcia zamierzonego wyniku (Z. Skorny, 1989, s.6).

Określeniem zadania zajęła się M. Kuchcińska, która uważa, iż jest to wewnętrzny lub zewnętrzny wymóg zrealizowania w przyszłości zdarzenia opisanego jednostce przez nią samą albo przez kogoś innego (M. Kuchcińska, 1988, s.37). Autorka zwraca również uwagę na problem, czy opisane i przekazane do realizacji przyszłe zdarzenie jest jednym z celów dla podmiotu (głównym, ubocznym, nadrzędnym), czy wynik był zamierzony przez podmiot wychowania i przez osobę zlecającą wykonanie zadania. Jeśli pedagog pełni rolę nie tylko kierowniczą (czuwającą nad skutecznością działania wychowanków), to wówczas nie jest mu obojętna motywacja, którą się on kieruje. Wychowawca musi być świadomy dokonywanego wyboru (tamże, s.39-40).

Natomiast **zadanie dydaktyczne** określone jest w szerokim tego słowa znaczeniu jako wszelkie szkolne i pozaszkolne, lekcyjne i pozalekcyjne zadanie stawiane nauczycielowi i przez nauczyciela, adresowane do niego lub uczniów. Wąskie ujęcie określa zadania stawiane uczniom przez nauczyciela. Zadania występują w trzech formach: jako pytania, polecenia lub sytuacje zadaniowe organizowane przez nauczyciela (wyrażone w postaci zadań dla ucznia). Bardzo rzadko spotykane są tak zwane zadania własne (samodzielne), czyli takie, które są adresowane przez uczniów do siebie lub do nauczyciela oraz zadania wewnętrzne kierowane przez uczniów do siebie a niekiedy wypowiedziane wobec klasy (R. Radwiłowicz, 1986, s.7).

Jeżeli każdy nauczyciel będzie dążył do tego, aby ciągi zadań przybierały postać systemu zadań, który jest uporządkowanym układem zmierzającym do realizacji określonego celu, to efektywność procesu dydaktycznego znacznie wzrośnie.

Z względu na duży stopień ogólności definicji zadań dydaktycznych można przyjąć ją równocześnie jako określenie zadań wychowawczych. Zarówno zadania dydaktyczne, jak i wychowawcze, dotyczą kształtowania dorastającego pokolenia, które zdobywa wiedzę o świecie i nabywa umiejętności potrzebnych do samodzielnego życia w społeczeństwie. Następuje jednoczesny wpływ obu grup zadań na harmonijny rozwój osobowości, bowiem wychowując nauczamy a nauczając wychowujemy (W. Szewczuk, 1972, s.3).

Poza wyjaśnieniem istoty zadań wychowawczych ważna jest też ich klasyfikacja. Zadania można klasyfikować według co najmniej trzech kryteriów: treści, struktury i funkcji wychowawczej. Z punktu widzenia struktury mówimy o zadaniach jasnych i niejasnych, prostych i złożonych. Jasność jest funkcją dookreślenia czynnościowego składnika zadania, co oznacza, iż wielokrotne wykonywanie danej czynności poddaje się zautomatyzowaniu (efektem może być utrata kontroli nad przebiegiem aktywności). Zadania niejasne mają słabo określony składnik czynnościowy, a w konsekwencji mogą wywołać nieskoordynowaną i szybko zanikającą akcję. Z kolei złożoność zadania jest funkcją "odległości" stanu faktycznego od celu wyrażonego liczbą prostych przekształceń niezbędnych do jego osiągnięcia. Zadania pod względem ich funkcji wychowawczej dzielimy na: a) zadania, które są stawiane wychowankowi z myślą o zmianach w strukturze jego wiedzy; b) zadania, które mają przede wszystkim wzbogacić repertuar jego technik adaptacyjnych; c) zadania, które mają doprowadzić do zmian w systemie postaw (K. Konarzewski, 1987, s.190-192). Najczęściej w literaturze pedagogicznej spotykamy podział zadań z punktu widzenia treści. I tak na przykład B. Suchodolski wyróżnia cztery grupy zadań wychowawczych: przygotowanie do życia w społeczeństwie, przygotowanie do zawodu, kultury oraz rozwój osobowości (B. Suchodolski,

1985, s.121-122). Podobnie o zadaniach napisał H. Muszyński (tamże, s.474). Problem zadań został poruszony także przez W. Dejnarcowicz (1984, s.45) oraz Z. i S. Krzysztozek (1961, s.9).

B. Psychologia humanistyczna jako wyznacznik zadań wychowawczych

Psychologia humanistyczna poszukująca adekwatnego i spójnego obrazu człowieka nadała nowe światło kwestii zadań wychowawczych. W myśl założeń tego najnowszego prądu psychologii człowieka traktuje się jako określoną całość (jedność "ja" i "organizmu") dążącego do rozwoju i samorealizacji (J. Koziński, 1980, s.258). Dążenia te są pozytywne i twórcze, bowiem wszyscy ludzie są dobrzy. Wyznacznikiem ludzkich działań i przeżyć jest to, co dzieje się "tu" i "teraz". To, co aktualne dzieje się w świadomości (jak spostrzega siebie, innych ludzi, świat), decyduje o przebiegu procesu samorealizacji. Dramat człowieka - w myśl założeń psychologii humanistycznej - polega na tym, że jednostka nie potrafi wykorzystać potencjalnych szans oraz działa wbrew własnej naturze (J. Koziński, 1980, 260-262).

Osiągnięcia psychologii humanistycznej wykorzystano w ostatnich latach do stworzenia systemu wychowania humanistycznego a zatem określenia nowych zadań wychowawczych. Celem takiego systemu jest ukształtowanie osoby w pełni dojrzałej, która umiałaby aktualizować swoje potencjalne szanse. Do zadań wychowania humanistycznego, według D.H. Heath, zalicza się: dążenie do integracji osobowości (wychowanie człowieka, którego myśli i działania są zgodne); kształtowanie umiejętności określenia własnej tożsamości ("kim jestem"); ustalenie swojego miejsca w świecie; wychowanie ludzi zdolnych do refleksji nad życiem o postawach allocentrycznych, interpersonalnych, umiejących uniezależnić się od zewnętrznych nacisków (J. Koziński, 1980, s.266).

Odzwierciedleniem założeń psychologii humanistycznej jest nowy nurt w pedagogice zwany pedagogiką humanistyczną. B. Suchodolski na bazie pedagogiki humanistycznej określił zadania edukacji humanistycznej, która powinna pomagać w rozumieniu problemów współczesnej cywilizacji i jej wewnętrznych konfliktów, powinna uczyć wspólnego działania prowadzącego ku światu bez wojen i zbrojeń, tolerancji, ochronie środowiska, odrodzeniu ludzkości. Edukacja taka powinna uczyć żyć zgodnie, wskazując, że człowiek może i powinien stać się człowiekiem. Zatem edukacja powinna pomagać rozstrzygać konflikty, które zachodzą między orientacją ku karierze i materialnym sukcesom, ku konsumpcji za wszelką cenę, ku drapieżnemu egoizmowi a orientacji ku wartościom, ku obowiązkom (B. Suchodolski, 1985, nr. 2, s.50). Pedagogika humanistyczna ma na celu wychowanie człowieka, który w swoim życiu będzie miał możliwość wyrażania i doświadczania swego człowieczeństwa.

Jego zadaniem jest dociekanie, w jakim stopniu dzięki edukacji szkolnej (realizacji zadań edukacji) staje się człowiekiem zdolnym tworzyć humanistyczny i oparty na etycznych podstawach świat rzeczy, innych ludzi, nauki oraz swoje własne wnętrze *homo humanus*. Z tego względu szkoła powinna uczniowi pomóc w stawianiu się człowiekiem. Novum, jakie można zauważyć, to uodpornienie na stresy, nauka stanowczości, rozwijanie postawy eksploracyjnej, orientacji transgresyjnej oraz harmonizowanie celów aplikacyjnych i gatunkowych (W. Komar, 1989, nr 5 i 6, s.33-37).

C. Podmiotowość jako zadanie wychowawcze

Podmiotowość z psychologicznego (koncepcja aktywistyczno-poznawcza) punktu widzenia jest kategorią centralną tych teorii, które stawiają akcent na tożsamość jednostki, jej świadomość, niepowtarzalną identyczność, a więc na bycie sobą (P. Sztompka, 1989, s.11). Takie rozumienie istoty podmiotowości, dzięki której aktywność człowieka kierowana jest przez całe wybrane lub wytworzone przez niego samego, nadaje otoczeniu podmiotu piętno jego indywidualności. Zjawisko takie nosi nazwę autodeterminacja czyli "wewnętrzne źródło przyczynowości" (J. Reykowski, 1989, s.199). Być "źródłem przyczynowości" oznacza, że człowiek uważa się za sprawcę zdarzeń pochodnych od jego działania (dokonuje wyboru ról, zadań, partnerów swej działalności). Aktywność jest zależna od podmiotu, który podejmuje decyzje, wpływa i kontroluje przebieg związanych z jego działalnością zdarzeń i jej skutków, a zatem czuje się za nią odpowiedzialny. Koncepcja ta na gruncie pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły oznacza przekształcenie ucznia z przedmiotu oddziaływań i manipulacji na podmiot czynnie i chętnie uczestniczący w codziennym życiu szkoły (A. Gurycka, 1989, s.9-10). Podmiotowość w wychowaniu może być rozumiana jako; podmiotowy charakter wychowania (sposób wychowania), podmiotowość jako cel wychowania. **Wychowanie podmiotowe** określa sytuację wychowawczą jako układ ludzi, rzeczy i zadań, w której jej podmiotem jest tak wychowawca jak wychowanek, a więc jest to sytuacja dwupodmiotowa. Istotą wychowania jest zachodzący między nimi stosunek, przepływ informacji. Zadaniem wychowawcy jest stworzenie takich warunków, aby wychowanek mógł go doprowadzić do własnej linii działania, a ponadto musi on mieć możliwość stawiania pytań, zgłaszania propozycji, samodzielnego wykonywania czynności. Podmiotowość wychowanka zwiększa się, jeżeli zapewni mu się prawo do wyboru zadania (jego rozwiązania, oceny sposobu jego wykonania i osiągniętego wyniku) (A. Gurycka, 1989, s.14-15). Zasada podmiotowości oznacza więc tworzenie takiej aktywności, która pochodzi z własnego wyboru, jest wyrazem poczucia sprawstwa i kontroli nad otoczeniem.

Podmiotowość rozumiana jako **cel wychowania** sprowadza się do świadomego kształtowania orientacji podmiotowej, a więc poczucia sprawstwa. Dostarczenie doświadczeń podmiotowości odbywa się dzięki tworzeniu odpowiednich sytuacji (A. Gurycka, 1989, s.16-17).

Zadaniem wychowawczym jest doprowadzenie wychowanków do posiadania umiejętności programowania swojego życia (formułowanie celów osobistych, planów działań, samo-kontroli) oraz konstruowania własnego świata wartości. Realizacja takiego zadania ma miejsce w czasie dwupodmiotowych relacji, w których następuje włączenie wychowanka w linię aktywności wychowawcy i tworzenie warunków, by wychowawca uczestniczył w linii aktywności wychowanka (tamże, s.18-19).

Na kanwie tak rozumianej podmiotowości należy stwierdzić, iż można ją traktować jako kolejną koncepcję określającą zadania wychowania, ale zaznaczyć należy, że sama podmiotowość staje się również zadaniem wychowania.

Słusznie napisała A. Gurycka, że nic nie może nas jako ludzi zwolnić od odpowiedzialności za siebie. To my - ludzie - musimy wybierać, decydować, wartościować, oceniać, ponosić konsekwencje własnych działań. I to jest właśnie to, co nazywamy przyczynowością osobistą, która stanowi podstawowe kryterium podmiotowości (1989, s.13). Znajomość uwarunkowań, które wpływają na efektywność zadań wychowawczych na gruncie podmiotowego traktowania wychowanka odpowie nam na zasadnicze pytanie: jak kształtować wychowanka, aby osiągnąć zamierzony cel, a zatem jak doprowadzić do zrealizowania zadań wychowawczych.